

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
Institut mezioborových studií Brno

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Brno 2005

Hana Řehořová

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
Institut mezioborových studií Brno

Problémy ženy na českém trhu práce a možnosti jejich řešení

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
PaedDr. Libuše Mazánková, Dr.

Vypracovala:
Hana Řehořová

Brno 2005

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Problémy ženy na českém trhu práce a možnosti jejich řešení“ zpracovala samostatně a použila jen literaturu uvedenou v seznamu literatury, který je v práci uveden.

.....

Hana Řehořová

Poděkování

Děkuji vážené paní PaedDr. Libuši Mazánkové, Dr. za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování bakalářské práce.

Brno 21. dubna 2005

Hana Řehořová

Obsah

Úvod	2
1. Proměny ženy od středověku po současnost	4
1.1. Žena ve středověku a novověku	4
1.2. Žena v devatenáctém století	7
1.3. Žena současnosti	13
1.4. Dílčí závěr	19
2. Žena současnosti a domácnost	21
2.1. Dělbá práce v dnešní české domácnosti	21
2.2. Problémy harmonizace pracovních a rodinných závazků	26
2.3. Dílčí závěr	29
3. Trh práce a profesní uplatnění žen	31
3.1. Profesní uplatnění žen – meze a možnosti, dvougenerační pohled	31
3.2. Žena a částečný pracovní úvazek	35
3.3. Dílčí závěr	44
Závěr	45
Resumé	47
Anotace	48
Literatura a prameny	49

Úvod

Žena je lidskou bytostí s nezastupitelnou rolí při zajištění existence rodu, společně s mužem se významně podílejí na životě společnosti, spoluvytvářející sociální prostředí ve všech oblastech života, včetně pracovních činností.

Práce je pro většinu českých žen druhou nejvýznamnější životní hodnotou. Ženy se v míře připisované významu práce neliší od většiny mužské populace. Práce představuje pro ženy zejména prostředek finančního zajištění rodiny, domácnosti i vlastní nezávislosti a zabezpečení pro nemoc a stáří. Velmi významnou roli hraje i to, že svou práci považují za zajímavou a důležitou. Až na posledním místě mezi důvody práce je pocit zvyku. Tři čtvrtiny české populace jsou přesvědčeny, že ženy jsou na trhu práce znevýhodněny oproti mužům.

Ženy s dětmi v předškolním věku, ženy staršího věku a ženy po mateřské dovolené jsou tři z pěti nejčastěji znevýhodněných skupin na trhu práce. Největší nerovnost mezi muži a ženami na trhu práce vidí česká populace v možnosti postupu na vyšší pozice.

Cílem práce je zhodnotit postavení ženy v dnešní společnosti, posoudit její pozici na trhu práce a navrhnout racionální možnosti řešení tohoto vztahu.

K naplnění cíle je práce členěna do tří kapitol.

První kapitola je věnována stručnému nástinu proměn v postavení ženy ve společnosti od středověku až po současnost. Ženě současnosti a jejímu podílu na vztahu k rodině, dětem a domácnosti je věnována druhá kapitola. Závěrečná část je zaměřena na profesní uplatnění české ženy na trhu práce.

Základním přístupem k řešení bakalářské práce byl přístup systémový. Hlavní metodou při jejím zpracování byla obsahová analýza dostupné literatury, odborných zdrojů a statistik a z ní logické a deduktivní vyvození závěrů.

Pokud by někdo očekával komplexní, zřetelné, jasné a definitivní řešení otázky podílu ženy na trhu práce, tak taková stanoviska v bakalářské práci nemůže najít.

Nelze na několika málo stránkách vyjádřit všechny aspekty tohoto vztahu. Bakalářská práce však nabízí několik příležitostí, jak myšlenky rozvinout a přispět k odvážnějším a současně reálným návrhům a řešením.

1. Proměny ženy od středověku po současnost

Proměna ženy má tak dlouhou historii jak dlouhou historii má lidstvo samo. Soužití ženy a muže trvají od pravěku. Následující část bakalářské práce charakterizuje průběh a vývoj tohoto vztahu po etapách od středověku po současnost.

1.1. Žena ve středověku a novověku

Po mravním úpadku Říma a jeho následném faktickém pádu se v Evropě rozmáhá nové náboženství – křesťanství. To zpočátku ženě vrací lidskou důstojnost a odsuzuje aplikaci dvojí morálky – jedné pro muže, jiné pro ženy. Avšak již apoštol Pavel ženu opět ze společenského života vyjímá. (Tento obrat v názoru na ženu pravděpodobně nevyplynul z teologického principu, nýbrž byl spíše důsledkem vnitřních tlaků společnosti.)

Asketický duch církve pokládal manželství a tělesnou lásku jenom za nutné zlo, jehož úkolem je reprodukce lidstva. **Žena byla pokládána za původkyni lidských hříchů** (zde je patrná přímá návaznost na Starý zákon) a zcela vážně se uvažovalo i o tom, zda je žena vůbec člověkem. Vzдор těmto postojům sehrála žena ve službách náboženských i v pomoci bližním roli víc než nezanedbatelnou. Jak se křesťanství šířilo, konfrontoval se jeho pohled na ženu s pohledem společnosti „barbarských“ Germánů a Slovanů. /18/

Ty ženu chápaly jako mravní bytost a oslavovaly její schopnost mateřství. S právy to však bylo podobné jako v Římě. Žena neměla vlastní majetek a poručenství bylo založeno na stejném systému. Jedinou zvláštností bylo, že germánské zvykové právo určovalo i hospodářskou hodnotu ženy, a ta činila padesátinásobek ceny běžného otroka. I přes tyto sociální handicapy nebyla žena ve společném styku omezována a mohla vést bohatý společenský život.

Přestože ji Germáni ctili zejména jako dárkyni života, připisovali ji i takové vlastnosti, které se v jiných společnostech spojovaly (a dosud spojují) především

s muži. Tyto **vlastnosti** patrně byly pro germánské ženy natolik charakteristické, že se ženy staly jejich symboly. Především to byla **moudrost** a **statečnost**, jež představovaly Valkýry. Od římských autorů se také dovídáme, že se germánské ženy ve chvílích, kdy jejich mužům hrozila porážka od římské armády, často samy zapojovaly do bitev a v boji byly velmi kruté.

V době konfrontace křesťanství s germánskou společností přešla část germánských zvyků do křesťanství a naopak germánské zvyky byly obohaceny křesťanstvím. Z tohoto „zkřížení“ vznikla zbožná, vážná a dobročinná žena románského období. Její sociální role ve společnosti vzrůstala především v důsledku hojného zakládání klášterů, jež byly zpočátku vyhrazeny pouze ženám. Kláštery se na dlouhou dobu staly středisky učenosti a představené klášterů – abatyše – měly značný vliv na řízení tehdejších států.

Z výše uvedených skutečností by mohlo vyplývat, že se žena v nově vznikající evropské společnosti **domůže stejných práv jako měli muži**, a že tak bude překonán důsledek společenských změn, k nimž došlo po pádu matriarchálního zřízení. **Opak se stal pravdou.** Opět se ukázalo, že vývoj společnosti ovlivňuje řada faktorů, jež se nedají ani ovlivnit, ani předpovědět. Kdo mohl tušit, že zpočátku slibně se rozvíjející emancipace ženy ovlivní něco tak odtažitého, jako byly křížácké výpravy, jež měly za cíl osvobodit Svatou zemi a Jeruzalém? A přesto k tomu došlo.

Šlechta, tedy síla ovlivňující společenské klima a udávající směry, jimiž se bude společnost ubírat, totiž křížácká tažení organizovala a účastnila se jich.

Jeruzalém měli v držení Arabové (Saracéni), Arábie je pravlastí specifického vztahu k ženám, jehož projevem je mimo jiné existence harémů. Evropští šlechtici zcela jistě něco z tohoto aspektu arabské kultury pochytili, a tak po jejich návratu z válečných tažení začal vznikat nový ideál ženy - ženy jemné až precitlivělé, křehkého kvítka, který potřebuje oporu rytíře. /18/

Důsledek byl ten, že rytíř věnoval lásku duše Bohu a církvi, ale lásku srdce ženě. Tou však nebyla manželka, s níž by byl v dobrém i zlém, nýbrž milénka, chápaná pouze jako bytost pohlavní. Tak se společnost rytířů postupně stala silně promiskuitní. Je to

patrně především z dvorního prostředí tehdejší doby. Žena však přirozeně toužila i po duševním životě, a tak se objevila žena gotická, plná mystického nadšení a hluboce nábožensky založená.

Po **období gotiky** nastupuje nová, čerstvá doba renesanční. Ta konečně dokázala překonat předsudky minulých staletí a pozvolna **začala ženám přiznávat lidská práva**.

V umění se začíná objevovat nový typ ženy. Žena již není pouze světicí nebo milenkou – stává se už bytostí lidskou, se všemi taji a krásami. Co je však důležitější než způsob, jímž jsou ženy ztvárněny?

Nepochybně skutečnost, že začínají samy tvořit a že je jejich tvorba přijímána. Vznikají první ženské spolky, ve kterých ženy debatují o umění, duchovnu a krásnu. Diskutují o dílech svých i cizích a za účasti významných osobností té doby se pořádají první soukromé výstavy. Ty měly výrazný vliv na samo umění, neboť tvorba tak byla konfrontována s opravdovým životem.

Prohlubuje se také vzdělání žen a dostává se jim ucelenějších informací. Tak **byl konečně překonán** po staletí panující **předsudek, že žena není schopna intelektuální činnosti** a že ji snaha vymknout se svému učení pouze poškozuje a ničí její pravé kouzlo. Tento vývoj obohatil kulturu a umění o ženský prvek, o ženský způsob vnímání světa. Získaná zkušenost se zase zpětně přenesla do rodinného života.

Sedmnácté a osmnácté století již pokračuje v linii, kterou načrtla renesance. Doba je poněkud lehkomyšlnější, ale emancipace ženy zdárně pokračuje.

Na závěr této podkapitoly musím upozornit, že veškerý popsany vývoj postavení ženy ve středověku a novověku se týká pouze žen z horní, vládnoucí třídy a z řad bohatého měšťanstva a venkovské šlechty. Důvody jsou dva:

- jednak není mnoho známo o životě prostých lidí, neboť tehdy jaksí nebyla chuť se jím podrobněji zabývat,
- jednak byl život chudiny neuvěřitelně statický, a tak lze sotva mluvit o sociálním a kulturním vývoji.

Společenský systém té doby totiž neumožňoval ani se jakkoli zapojit do řízení státu, ani dosáhnout vyššího vzdělání, následkem čehož žena i muž z chudých vrstev na tom byli ze sociálního a politického hlediska v podstatě úplně stejně. Zásadní společenské rozdíly mezi prostými ženami a muži mohly být patrné až ve chvíli, kdy se uvolnila celá společnost, zavedly se jiné systémy vládnutí a společenský život se otevřel masám.

1.2. Žena v devatenáctém století

Veškerý vývoj postavení ženy ve středověku a novověku byl popisován z hlediska vyšších sociálních tříd. Z těch se také rekrutovali bojovnice a bojovníci za práva žen. Je to logické. Vždyť ti jediní se mohli nějakým způsobem zasadit o konkrétní změny ve společnosti a dohlížet na jejich plnění. /4/

Devatenácté století do tohoto stavu vneslo čerstvý vítr. Zrušení nevolnictví, průmyslová revoluce, rozmach Spojených států amerických, vznik ústav, hospodářská konjunktura po napoleonských válkách a další skutečnosti, charakteristické pro devatenácté století, daly vzniknout prvním společnostem založeným na občanských principech, především v anglosaských zemích. V té době také konečně **vznikají moderní ženská hnutí**, která nalézají oporu již v středních třídách a ve třídě dělnické.

Nejranějším moderním ženským hnutím, které mělo nějaký politický kontext a cíl, bylo sdružení amerických žen, jež požadovalo s muži stejná politická práva a rovnost ve vzdělání.

Doba francouzské revoluce sice patří do konce osmnáctého století, povahou je však bližší devatenáctému, jehož děje anticipovalo, než dobám předchozím. A tak také první výraznější postavou rodícího se ženského hnutí je Francouzka Olympe de Gouges, která předložila konventu „deklaraci ženských práv“, v níž bylo obsaženo zhruba toto: **„Národ a lidstvo se skládá z mužů a žen, proto je třeba umožnit i ženám, aby se podílely na veřejných věcech, neboť zákonodárství má být vůlí celého národa“**.

Tato snaha samozřejmě nebyla přijata s žádným nadšením – společnost na takové uvažování očividně nebyla dost vyzrálá: hnutí vedené paní de Gouges bylo potlačeno a podobné spolky žen byly zakázány.

V téže době se ve Velké Británii objevuje další výrazná postava ženského hnutí Mary Wollstonecraftová. Zabývala se výchovou a vzděláním děvčat a její nejznámější dílo nese titul „**Obrana ženských práv**“. Získala triviální vzdělání a aby dosáhla vyššího, stala se stejně jako mnoho žen té doby samoukem. Za svůj nepříliš dlouhý život stačila založit školu a publikovala literární kritiky i romány a eseje, zabývající se především vzděláním a vzděláváním. V „Obraně ženských práv“ jsou v podstatě definovány hlavní cíle a složky emancipačního hnutí.

Přestože v tomto období došlo k podstatnému uvolnění života žen ve společnosti, jak lze usuzovat i ze zveřejňování a jistým způsobem i oceňování děl uvedených autorek, jejich právní postavení se příliš nezlepšilo. Jako příklad lze nastínit situaci, v níž se ženy nacházely v nejdemokratičtější zemi Evropy, ve Velké Británii. Ostatně, právě anglosaské země se později staly kolébkou feminismu.

Nepříliš častý, avšak ne neobvyklý byl názor, že ženy nemají duši. V takovémto názorovém prostředí se ženám zajisté těžko vystupovalo s nějakými návrhy, byť oprávněnými. Avšak ani ti, kdo ženám duši přiznávali, pro ně rozhodně neprosazovali stejná práva a rovnost s muži. /4/

Tak například teprve manželství dávalo ženě právní subjektivitu, ale pouze v tom smyslu, že se muž a žena stali jediným subjektem – pod plnou mocí muže. Byl to zákon uměle vytvořený a díky rozvinutému principu zvykového práva nebylo právní postavení ženy tak špatné, jak by se na první pohled zdálo. **Měla kupříkladu právo na vdovský podíl z majetku**, a to do výše jedné třetiny, a manžel, který se po sňatku stával správcem rodinného jmění, a tedy i správcem manželčina věna, musel při svých finančních a hospodářských transakcích brát na tento její vdovský podíl zřetel. Mohl z něj pobírat rentu či jiné zisky, nesměl jej však prodat. Dále ručil za manželčiny případné dluhy a delikty, které spáchala, a byl ze zákona povinen poskytovat jí živobytí.

I přes tyto problematické výhody byla ženina situace po sňatku z dnešního pohledu dost nepochopitelná.

Oplátkou za ně musela žena manželovi sloužit a tvořit s ním manželské společenství. Na druhou stranu byla manželova odpovědnost za ženiny zločiny vyšší, spáchala-li je v jeho přítomnosti, poněvadž se předpokládalo, že ji k činu naváděl. Vdaná žena ani nesměla uzavírat smlouvy, pouze v podřadných záležitostech a ještě zastoupena manželem. Bez přítomnosti manžela nemohla žalovat ani být obžalována, nemohla napsat závěť, rozhodovat o svém majetku ani o pěstounovi svých dětí a v případě škody dokonce neměla nárok na náhradu.

Je však třeba si uvědomit, že mluvíme pouze o formálně-právním postavení ženy ve společnosti. Její reálná situace byla již kolem roku 1815 diametrálně odlišná.

Systém založený na této ochranné-utlačovatelské právní formě nemohl mít v době bouřlivých změn, již bylo devatenácté století, dlouhého trvání. Tehdejší společnost pochopila, že taková diskriminace její významné, ba nepostradatelné součásti brzdí její vlastní vývoj. Tak nečekala na vyhlášky, výnosy či zákony a začala si počínat, jako by změny již nastaly.

Proto se navzdory právním předpisům ženy stávají úspěšnými podnikatelkami, správkyněmi pozůstalostí či vykonavatelkami závětí a uzavírají pro sebe výhodné předmanželské smlouvy.

Podobně jako v Anglii tomu bylo i ve Spojených státech, kde společenský vývoj rovněž předběhl právní normy. Ve Spojených státech však měly jednotlivé státy rozdílné zákony, vyplývající z tradice ovlivněné přístupem španělským, francouzským či anglickým. Na severu a na západě, kde byly původně anglické kolonie, se právní postavení žen rychle lepšilo, i když státy Pensylvánie a New York přijaly právní úpravy zlepšující statut ženy ve společnosti až roku 1848. Do tohoto data podepsalo zajišťující právní legitimitu žen již sedmnáct států Unie.

Jiná situace byla mimo anglosaský svět, například ve Francii. **Revoluce z roku 1789 přinesla i změny, jež postavení žen zlepšily.** Tedy se podařilo přijmout zákon

o rozvodu, který umožňoval manželství rozvést, pakliže obě zainteresované strany souhlasily.

Přijetí zákona mělo ten důsledek, že do konce osmnáctého století skončilo ve Francii rozvodem přibližně každé třetí manželství. To jen dokládá, jak byl tento zákon potřebný. A zákon o rozvodu nebyl jediným, v letech 1791 až 1794 Francie přijala řadu dalších zákonů, jež ženu osvobozovaly. Všechny, včetně rozvodového, potom roku 1799 zrušil Napoleon zároveň s direktoriem. Některé nezrušil de facto, ale například podmínky pro rozvod změnil takovým způsobem, že se výsledek rovnal jeho faktickému zrušení. Žena až s výjimkou jediného případu nemohla požádat o rozvod z důvodu nevěry, zatímco muž ano. Tím jediným případem bylo, že si muž dovedl konkubínu až domů. Byl-li muž alespoň trochu inteligentní, dokázala tato podmínka ženě zabránit, aby se záletného manžela zbavila. Zatímco nevěrná žena mohla být za svůj čin potrestána vězením od tří měsíců do dvou let, muž pouze zaplatil pokutu.

V případě vraždy manžela neměla manželka nárok na obhajobu, manžel mohl uvádět polehčující okolnosti. Co se týká majetku, bylo ženě zacházení s ním přesně právně vymezeno, pokud nebyla regulérně registrována jako obchodnice.

V politické oblasti se tedy po revoluci nedosáhlo žádných změn. Roku 1789 sice začaly vznikat ženské kluby, ale již v roce 1793 byly tyto aktivity zrušeny a Výbor pro veřejné blaho ženám výslovně zakázal vstupovat do vlády, požívat politických práv a sdružovat se v klubech.

Po Napoleonově pádu a restauraci bourbonské dynastie proti ženská politická linie zesílila a sami Bourbonové tlaky k návratu patriarchální společnosti osmnáctého století ještě zintenzivnili.

Ve zbytku Evropy byla situace velmi podobná. Po krátkém období reforem, kdy se žena začala vymaňovat z klasického modelu patriarchální společnosti, nastal návrat k bývalému stavu věcí a její postavení se leckde i zhoršilo. Protože praktické výsledky Velké francouzské revoluce měly na postavení ženy nulový či dokonce záporný vliv, byl zde i určitý teoretický přínos, totiž že se o tomto jevu začalo mluvit. Byla zahájena

všeobecná debata na toto téma a k jejím výsledkům patřilo právě stěžejní dílo Mary Wollstonecraftové „**Obhajoba ženských práv**“.

V tomto období vznikají jak díla podporující emancipaci žen, tak díla, která se staví až fanaticky proti. Jedním z vášnivých odpůrců byl Restif de la Bretonne, který ke své argumentaci používal ty nejhorší předsudky. Jeho díla se velmi dobře prodávala a s nemalou chutí četla. Další odpůrci se rekrutovali z řad romantiků, například Victor Hugo, lord Byron či Stendhal.

Naopak velkým zastáncem emancipace byl John Stuart Mill, který otevřeně vystupoval proti neschopnosti upírání a nechuti soudců spravedlivě odsuzovat viníky násilí na ženách a proti soustavnému upírání ženských práv. Je autorem významného díla „Poddanství žen“, ve kterém vztah tehdejší společnosti k ženám silně kritizoval.

I když měly anglické ženy ve společnosti mnohem větší svobodu než ženy francouzské, byla to právě Francie, kdo dal ženskému hnutí první konkrétnější filozofický rozměr. Francouzky se mohly opřít o učení společenského utopisty Clauda Henriho Saint-Simona a jeho následovatelů. Přestože se Saint-Simon zabýval především vlivem průmyslu a výroby na vládu našly si ženy v jeho filosofii něco, co potvrzovalo jejich názory a pomohlo jim to posílit pozici ve společnosti.

Tím něčím bylo Saint-Simonovo přesvědčení, že duchovní moc musí nahradit hrubou sílu. Tedy zásada, jíž se z morálního hlediska nedalo nic vytknout a která poukazovala na nutnost přisoudit ženě ve společnosti důležitější roli. (Je zřejmé, kdo představoval „hrubou sílu“ a kdo „duchovní moc.“ S tímto rozdělením lidské společnosti na skupinu „rozumovou a citovou“ a skupinu „silovou a agresivní“ se pak setkáváme ve feministickém hnutí dvacátého století.)

Na Saint-Simona navázal jeho žák Barthélemy Prosper Enfantin, který se pokusil Saint-Simonovy utopistické myšlenky uvést do praxe a založil jakási společná sídliště a výrobní družstva, kde již nedocházelo k pohlavní segregaci. Na jeho přednášky chodily tisíce lidí a jeho stoupenci a stoupenkyně žili v Paříži, v Lyonu, ve Spojených státech i v Egyptě.

Zkázou jeho i celého hnutí se stalo, že otec Enfantin, jak ho také nazývali, začal jako jeden ze způsobu ženské emancipace propagovat volnou lásku, a tak se zanedlouho celé hnutí zvrátilo v morálně pokřivenou sektu, která se oddávala sexuálním orgiím. To mělo za následek uvěznění Enfantina i jeho nejbližšího spolupracovníka Michela Chevaliera a rozklad sekty.

Část rozpuštěného sboru se sdružila v jiné uskupení, které se nazývalo „Nové ženy“. Jeho členky se dožadovaly práva rozhodovat o svém sexuálním životě samy a svobodně, a to vedlo k různým excesům: jedna z těchto saintsimonistek, jak si také říkaly, měla každé ze svých čtyř dětí s jiným mužem a za žádného se neprovdala.

Některé z postojů „Nových žen“ našly svůj odraz v feminizmu dvacátého století. Toto společenství také vydávalo časopis, do kterého mohly přispívat pouze ženy. Organizace neměla dlouhého trvání, avšak svou leckdy až trapnou činností stačila zdiskreditovat francouzské feministické hnutí až do konce devatenáctého století.

Proč k takovýmto výstřelkům nedocházelo ve Velké Británii? Důvodem byl dle mého soudu fakt, že Británie nebyla extrémům a extremismu nikdy nakloněna. Občasná společnost, zvykové právo a izolovanost ostrova, na jehož území se v novověku prakticky neválčilo, dělaly z Anglie ostrov uměřenosti a kontinuálního společenského vývoje a to nebývá půda, ve které by mohl extremismus zapustit kořeny.

Vznikla zde společnost, která téměř vždy předběhla legislativu a jejíž zákony se řídily podle vůle lidu a ne lidé podle vůle zákonodárců. Byla to situace naprosto odlišná od ostatní Evropy. Francie, otřesená Velkou revolucí 1789, zažila kulturní šok. Zmatení hodnot, kulturní mezera a rozbití tradiční společnosti jsou naopak podmínky, ve kterých se extremismu velmi dobře daří.

Co říci na závěr? Devatenácté století bylo jednou z nejvýznamnějších epoch v dějinách lidstva. Obrovské společenské, hospodářské, technologické a demografické změny daly vzniknout myšlenkám, které chápaly svobodu jako nutnost, bez níž nemůže vývoj společnosti pokračovat.

Tradiční feudální vazby byly v důsledku průmyslové revoluce definitivně zpretrhány a industrializovaná společnost zapříčinila nárůst a rozvoj střední třídy, která získala větší vliv a lepší postavení a stala se nositelkou moci a bohatství. Byly zrušeny rigidní středověké cechy, a tím i jejich nesmyslné požadavky na nové mistry.

Mistři toužili ve svém oboru vydělávat, přitom však dosud neustále naráželi na byrokratické překážky. Schopnosti, um, nadání, ale i vzdělání se stávají hlavními kritérii pro získání práce a úspěšnou kariéru. A tato situace se prostě nemohla neodrazit také v životě žen. Mnoho jich studuje, stávají se významnými spisovatelkami, malířkami, herečkami i podnikatelkami a vědeckými pracovníci. Další ženy se zajímají o politiku, dokáží se v ní orientovat, ovlivňují voliče a podporují jednotlivé strany.

Devatenácté století přineslo nebývalé rozšíření občanských práv a svobod, k čemuž přispěl také vznik novin a časopisů, informujících občany o dění ve státě a ve světě. Začíná se pracovat s veřejným míněním, které pak následně ovlivňuje politiku. Příčinou tohoto stavu byla proměna samotné definice veřejnosti, do té doby představované pouze rodovou a hospodářskou elitou, jež byla až na výjimky konzervativní. Pojem veřejnost se začíná chápat v moderním, dnešním smyslu. Tak se připravila půda pro úplnou a dokonalou emancipaci ženy v následujícím dvacátém století.

1.3. Žena současnosti

Ačkoli žijeme už v 21. století, staré předsudky o roli a úloze žen a mužů z nás dosud nevymizely. Nadále předpokládáme, že ženy jsou pasivní, emotivní, rády o někoho pečují, špatně řídí auto a nerozumějí technice. /8/

Zatímco mužům se přisuzuje logické myšlení, ambicióznost, agresivita, realistický pohled na svět a technická zdatnost. Společnost přitom samozřejmě více oceňuje právě ony „mužské“ vlastnosti.

A tak nepřekvapí, že právě **ženy jsou těmi**, které jsou **častěji diskriminovány** než muži, například na pracovním trhu. Jsou více a déle nezaměstnané než muži, hůře

shánějí nové místo, dostávají nižší plat, jsou častěji v nižších pracovních pozicích než muži.

K tomuto závěru došli experti, kteří se spolu s Českým svazem žen (ČSŽ) podíleli na projektu Equal, věnovanému podmínkám pro sladování profesního a rodinného života. Například v roce 2003 dosáhla nezaměstnanost mužů 6 %, avšak nezaměstnanost žen se vyšplhala téměř na deset procent (9,9 %). V témže roce tvořil průměrný plat žen jen 74,6 % platu mužů.

Převládající názor ničí sebevědomí žen

Více než 5,5 % žen mělo mzdu nižší než 8000 Kč, ale z mužů tak nízký plat bralo jen 1,6 %. Na druhé straně přes 13 % mužů dostávalo plat vyšší než 30 000, ale jen necelých 5 % žen dosáhlo na takový příjem. Čtyřicet tisíc bralo v roce 2003 přes šest procent mužů, ale jen 2 % žen.

„Důvod, proč ženy dostávají za stejnou práci nižší mzdy než muži, se nabízí stále tentýž: **hlavní role žen je v péči o domácnost a hlavním živitelem je muž.** Pokud tedy žena vydělává, je její příjem doplňkový. Ačkoli toto pravidlo už dnes neplatí, je tato představa v myslích lidí stále zakořeněná, „uvádějí autoři projektu“.

A proč ženy hůře shánějí pracovní uplatnění? Mimo jiné i proto, že jsou ovlivněny všeobecným názorem společnosti a mají tudíž nižší sebevědomí než muži, neumějí prezentovat své schopnosti, mají problémy s komunikací a chybí jim jistá dávka nadšení.

Chci, mohu, umím

Autoři programu Equal proto vytvořili metodiku s názvem Chci, mohu, umím, která poskytuje návod, jak si posílit sebevědomí, začít si více věřit, naučit se prodávat své schopnosti a správně se prezentovat například při přijímacím pohovoru.

Metodika byla odzkoušena v Ústeckém, Moravskoslezském a Královéhradeckém kraji a setkala se s mimořádným ohlasem, řekla šéfka ČSŽ Zdeňka Hajná.

„Po absolvování kurzu jsem si uvědomila hodnotu sebe samé. Zvedlo se mé sebevědomí a dokázala jsem lépe ovládat své vystupování a chování. Nevím, zda to pomohlo k tomu, že jsem získala zaměstnání,“svěřila se jedna z účastnic pilotního projektu. Její kolegyně z kurzu dodala: „Při hledání zaměstnání vystupuji s úsměvem, s podáním ruky, vhodným oslovením a představením sebe samé. Odpoledne jsem si sehnala nejen zaměstnání, ale i bydlení a večer jsem nastoupila na noční směnu“.

„Ženy vyžadují speciální poradenská centra, která by jim pomohla řešit jejich situaci.“ dodala Hajná s tím, že ČSŽ takové centrum chce zřídit zatím v kraji Vysočina, i když cílem je vytvořit centra v celé republice.

K tomu by chtěl přispět i Český helsinský výbor(ČHV): „Zpracováváme projekty, které by poradny rozšířily po celé republice v rámci rozvoje lidských zdrojů.“ řekla Jana Chrzová z ČHV.

Další z možností, jak by mohly ženy najít větší uplatnění na trhu práce, je podle tvůrců programu Equal častější využívání flexibilních metod práce.

Mezi ně patří práce na dobu určitou, práce z domova, pružná pracovní doba, práce na částečný úvazek a kratší pracovní doba.

Z dotazníkového šetření mezi 121 malými a středními firmami vyplynulo, že velká část z nich – celkem 89 firem – už flexibilní metody práce využívá. Podle jejich zkušeností se flexibilita stává konkurenční výhodou pro získání a udržení si kvalitního zaměstnance.

Co znamená práce v životě žen a mužů?

Česká ženská populace se vyznačuje dlouhodobě vysokou zaměstnaností. Podíl žen na celkovém počtu zaměstnaných v posledním desetiletí tvořil vždy zhruba 45 %. Podle dat získaných ze šetření veřejného mínění pro tento projekt, odpracují ženy v průměru týdně 43 hodin a muži 48 hodin. Důležitým zjištěním je, že ženy i muži by ve skutečnosti chtěli pracovat v průměru o 2 hodiny týdně méně. Na otázku, kolik hodin

by respondent chtěl pracovat, pokud by si mohl volit a vzal v úvahu všechny své potřeby, odpověděly ženy v průměru 41 hodin a muži 46 hodin. /21/

Práce hraje v životě českých žen i mužů velmi důležitou roli. Zajímá nás, co jsou hlavní příčiny tak vysokého podílu pracujících žen a které hodnoty jsou pro ženy i muže v práci důležité. Autoři různých publikací dochází k závěru, že práce je pro ženy podobně důležitou životní součástí jako pro muže a dokonce že ani pořadí hodnot, které hrají v rozhodování zda pracovat hlavní úlohu, se pro ženy významně nemění. /21/

Pořadí důvodů, proč pracovat (pro muže i ženy):

1. Práce je prostředkem finančního zajištění.
2. Chci vylepšit rodinný rozpočet.
3. Chci být nezávislý.
4. Chci se zabezpečit pro nemoc i stáří.
5. Práce mne baví.
6. Jsem rád mezi lidmi.
7. Pokládám svou práci za důležitou.
8. Chci využít své vzdělání.
9. Nevím, co bych jinak dělal, jsem zvyklá.
10. Bylo by divné nepracovat.
11. Pro dobrý pocit zvládání pracovních úkolů.
12. Práce je mou životní náplní.

Rozhodující význam má práce pro ženy i muže jako prostředek finančního zajištění a jako vylepšení rodinného rozpočtu.

Hned po těchto nejvýznamnějších hodnotách, které jsou velmi důležité pro 70 až 80 % mužů i žen, následují důvody:

- chci být nezávislá,
- chci se zabezpečit pro nemoc a stáří,
- práce mne baví,

- jsem rád mezi lidmi.

Tuto skupinu hodnot považuje za velmi důležitou při rozhodování zda pracovat zhruba polovina mužů i žen.

Postavení ženy v České republice

České ženy se od mužů výrazně neliší v tom, jak vysoký význam připisují práci v životě. Dokonce i důvody, proč pracují jsou podobné, zejména finanční zajištění a nezávislost, to, že je práce baví a využijí při ní své vzdělání. **Ženy však jsou českou populací považovány za výrazně znevýhodněné na trhu práce oproti mužům.**

Za příčiny jejich horší pozice však nejsou považovány jejich schopnosti a znalosti, ale jejich znevýhodnění je vysvětlováno zejména jejich rodinou zátěží a nastavením trhu práce a zaměstnavatelské politiky i veřejným míněním, které upřednostňuje muže. Dokonce 40 % žen zažilo diskriminaci na vlastní kůži, z toho polovina z důvodů pohlaví.

Zhruba třetina žen a necelá polovina mužů, kterých se rodinná a pracovní zátěž v životě týká, mají větší či menší problémy s jejich harmonizací. S tím souvisí zjištění, že ženy s dětmi jsou nejčastěji znevýhodněnou skupinou na trhu práce. Zajímavé zjištění je, že pouze 29 % mužů a 18 % žen z těch, kteří mají děti, neměli problémy s harmonizací pracovních nebo rodinných povinností.

Nejvíce žen – zhruba jedna třetina – uvádí jako období největších problémů dobu do 6 let věku dítěte. Toto období se zdá být nejkritičtějším jednak vzhledem k tomu, že dále pak u žen i mužů klesá podíl těch, kdo označují za nejproblémovější období dobu, kdy byly děti starší, ale také k tomu, že právě **ženy s dětmi v předškolním věku jsou považovány za nejvíce znevýhodněnou skupinu na trhu práce.**

Stojí za zmínku, že postavení ženy na českém trhu práce úzce souvisí také s ženskou kriminalitou. Následující části kapitoly jsou více než výmluvné a nelze je podceňovat.

Situace v oblasti ženské kriminality u nás

Kriminální statistiky potvrzují, že zastoupení žen mezi pachateli trestných činů je České republice i v posledních letech velmi nízké, a to mezi 8-11 procenty ze všech stíhaných, obžalovaných i odsouzených pachatelů. Ve srovnání s okolní cizinou patříme k zemím s nejnižším zastoupením žen mezi pachateli trestných činů. /14/

K určitému poklesu v počtu trestně stíhaných žen, který nastal v roce 1990, přispěla především dekriminalizace příživnictví. Avšak celkově určitý mírný nárůst počtu stíhaných a odsouzených signalizuje, že kriminalita žen bude mít spíše vzestupnou tendenci. Vliv na nárůst podílu žen identifikovaných jako kriminálnice je i výsledkem změn v trestním zákonu, zejména v oblastech spojených s drogami (trestná činnost pod vlivem drog, přechovávání a distribuce apod.)

Od kriminality mužů se kriminalita žen liší zejména tím, že v ní převažuje méně závažná majetková trestná činnost. **Nejčastěji jsou ženy stíhány za tzv. Krádeže prosté.** Více než jednu pětinu všech stíhaných pachatelů tvoří ženy u trestných činů označovaných jako hospodářská kriminalita, kdy jsou ženy stíhány za trestné činy zpronevěry a podvodu.

K dalším znakům kriminality žen patří nižší výskyt recidivy. Jestliže k ní v některých případech dochází, pak se často nejedná o specializaci na jediný druh trestné činnosti. Ženy se také na rozdíl od mužů jen zřídka organizují do různých gangů a skupin a většinou se dopouštějí trestné činnosti jednotlivě. Ve srovnání s muži, kteří se snaží vystupovat aktivně, jsou ženy opatrnější, pasivnější, vystupují třeba jen jako pomocnice při trestné činnosti mužů.

Bohužel u nás stále **převládá názor, že kriminalita žen je obecně nevýznamná** a nepředstavuje tedy žádné ohrožení sociálního řádu. Zatímco v okolních zemích existují řady studií zabývající se touto problematikou, u nás by se počet prací dal spočítat na prstech obou rukou. Toto podceňování ženské kriminality představuje pro budoucnost určité nebezpečí, neboť zůstávají nedoceny škody, které jsou citelnější – škody morální, a to zejména ve vědomí dětí a mládeže.

Výše naznačené není příznivé pro budoucnost, ale zdaleka ne každá žena má sklony k delikventnímu chování o čemž svědčí následující žebříček hodnot české ženské populace. /14/

Žebříček hodnot žen české populace

Hodnota	Pořadí významnosti
• Být zdravá	1
• Žít v dobré rodině	4
• Žít ve svobodné zemi	7
• Žít v míru bez válek	2
• Mít děti	8
• Mít dobré bydlení	5
• Mít své soukromí	12
• Prožít klidný život	10
• Mít dobré přátele	6
• Být osobně šťastná	3
• Být užitečná pro druhé	13
• Být moudrý a uvážlivý	11
• Být úspěšný v práci, škole	17
• Vytvořit něco, co zůstane	15
• Mít bohatý duševní život	18
• Mít dost času pro sebe	22
• Láska, sexuální vyžití	14
• Dožít se vysokého věku	16
• Být oblíbená ve společnosti	20
• Mít dostatek peněz	9
• Mít co nejlepší vzdělání	19
• Být atraktivní, přitažlivá	23
• Být váženým, mít postavení	21
• Věnovat se kultuře, umění	26
• Jezdit na pěknou dovolenou	24
• Mít jistotu v Bohu	27
• Mít auto	25

1.4. Dílčí závěr

Žena má nenahraditelné místo ve společnosti. Její postavení se mění současně s vyvíjející se s dobou. Nejdříve byla chápána jako mravní bytost a oslavovala se jako dárkyně života. Pro ženy, které jsou všestrannými bytostmi však tato role nestačí. Proto se postupně snaží najít svoje stejná práva a postavení.

Takové snahy se ženám daří uplatňovat až v období nově vznikající evropské společnosti.

Vzdělání a umění, které jim mohlo umožnit výrazný rozvoj jim bylo odepíráno a bylo nedostupné. Pokračovaly však ve své emancipaci a vytvářely moderní ženská hnutí.

Ve dvacátém století se postavení ženy mění výrazněji. Přesto se však stále nedaří, alespoň na trhu práce u nás najít spravedlivé a odpovídající řešení pro ženy. Naši společnost také trápí delikvence žen, která je významnou měrou ovlivněna také možnostmi pracovat a uplatnit se ve společnosti. O tom svědčí i uvedený žebříček hodnot ženské populace.

2. Žena současnosti a domácnost

Pro život dnešní rodiny, ženy, muže a jejich dětí, je jednou z dominancí péče o domácnost. Rozdělení úkolů mezi ženy a muže a podíl na chodu současné rodiny a její domácnosti charakterizuje další část práce.

2.1. Dělbba práce v dnešní české domácnosti

V České republice přetrvává tradiční model dělby práce v rodině, kdy **hlavní péči o domácnost a děti zabezpečuje převážně žena**. Ti muži, kteří se nevyhýbají práci v domácnosti, především pomáhají s nákupy a luxováním. Málo se podílejí na vaření pro rodinu. Zdá se však, že mezi střední a mladší generací se zapojení mužů do dělby práce v domácnosti přece jen zvyšuje. Stále však v této oblasti mají muži vůči svým ženám značný dluh.

Zcela zásadní část fyzické péče o malé děti spočívá na ženách, které jim vaří, oblékají a pečují o ně v nemoci. **Otcové si především s dětmi hrají** a často jim také pomáhají s domácími úkoly do školy, ať již zde mají hlavní odpovědnost nebo se o ni dělí s matkou dítěte.

Ubíjející monotónnost a časová i fyzická náročnost práce v domácnosti zřejmě způsobuje, že ženy mají tendenci oproti hodnocení svých mužů míru svého již tak vysokého zapojení ještě spíše přecenit.

Muži uznávají rozhodující podíl žen na péči o rodinu a domácnost, avšak ti muži, kteří se do dělby práce zapojují, mají většinou představu, že jejich podíl je vyšší, než si to o nich myslí jejich ženy.

Muži se v domácnosti podílejí spíše na aktivitách, které nepatří k běžné denní rutině a zejména přebírají hlavní odpovědnost za obživu a finanční prostředky pro rodinu. Nezřikají se také spoluodpovědnosti za rozhodování v rodině.

Výrazný podíl kooperace obou partnerů při rozhodování, při poskytování vzájemné emoční podpory a při řešení konfliktů svědčí o silícím významu funkce rodiny právě v těchto funkcích. Oba rodiče se také společně dělí o odpovědnost tedy, když je třeba dítě zabavit hrou nebo mu pomoci s domácími úkoly. Ve všech těchto případech je dělba práce v českých rodinách poměrně rovnocenná.

Stále přežívá tendence podceňovat ženinu ekonomickou aktivitu a její přínos k obživě a finančnímu zajištění rodiny. Jak muži, tak ženy (ty dokonce ještě častěji než jejich partneři) považují úlohu mužů v této oblasti za významnější než je úloha ženy. Tato zjištění korespondují s výsledky dalších výzkumů a šetření, které prokazují, že právě oblast zapojení žen do trhu práce bývá velice problémová a je zdrojem závažných rozporů a sociálního napětí, vedoucích k nerovným šancím obou pohlaví.

Na druhé straně je dnes již poměrně vysoký podíl nejen žen, ale i mužů (ten je dokonce vyšší než podíl žen), kteří oceňují ekonomickou aktivitu obou partnerů jako stejně důležitou.

Všední každodenní činnosti – jako je vaření, nakupování, luxování, mytí nádobí, vedení rozpočtu domácnosti – pochopitelně musí zabezpečit prakticky každý. Pouze s vyplňováním daňového přiznání se nemusí zabývat 27 % dotázaných, protože to je v jejich případě bezpředmětné a také pečovat o starého člověka musí zhruba jenom čtvrtina dotázaných.

Žije-li dotázaný v partnerském svazku, je možné se o domácí práce a zabezpečení chodu domácnosti podělit, je možné zapojit i ostatní členy rodiny či zajistit, aby je vykonával někdo jiný, případně si tyto služby zaplatit.

Častěji a s výraznou převahou zabezpečují sledované rutinní domácí práce ženy než muži. Výjimkou je pouze vedení domácího rozpočtu, kdy se nejčastěji podílejí spolu oba partneři a vyplňování daňového přiznání, kdy je však převaha mužů velmi těsná. To, že hlavní starost na zabezpečení chodu domácnosti leží především za ženách, uvádějí jak samy ženy, tak to přiznávají i jejich partneři. Celkově tedy v pohledu na realizovanou dělbu domácích prací vládne mezi partnery shoda.

Doménou žen je především vaření: většinou připravuje jídlo 69 % dotázaných žen a pouze 3 % mužů, což představuje rozdíl 66 procentních bodů ve prospěch žen. V případě mytí nádobí je tento rozdíl 44 procentních bodů, u luxování a nákupů činí rozdíl 40 bodů, při vedení rozpočtu 32 bodů.

Muži zase zejména udávali, že mají na starost daňové priznání – uvedla to třetina 32 % respondentů. Dále 6% mužů uvedlo, že pravidelně luxuje a stejné procento vede rodinně domácí rozpočet. O nákupy se stará 4 % mužů. Z těch dotázaných mužů, kteří mají v rodině starého člověka, uvedla 4 %, že zabezpečují převážnou péči o něj. Nejméně často se muži starají o vaření a mytí nádobí.

Oba partneři společně nejčastěji participují na vedení domácího rozpočtu, při nákupech a poměrně často oba pečují o starého člena rodiny. Zajímavá je skutečnost, že u všech sledovaných činností bylo procento mužů, kteří udávali, že se na jejich výkonu podílejí oba partneři, vyšší než procento takto vypovídajících žen. Muži spoluúčast obou na domácích pracích oproti svým partnerkám hodnotí výše, zejména v případě péče o starou osobu.

Ostatní členové rodiny pomáhají především s mytím nádobí, luxováním. Členové rodiny také poměrně často zabezpečují péči o starého člověka. Na ostatních činnostech se další členové rodiny podílejí v mizivé míře.

V českých domácnostech není ještě zdaleka běžné a časté, že se o jejich chod stará také někdo jiný než členové rodiny. Tuto možnost využívají respondenti především v případě vyplňování daňového priznání.

Podle výsledků šetření dochází za situace, kdy je třeba pečovat o starého člena, nejčastěji ze všech sledovaných činností právě zde k nejpestřejší dělbě práce v rodině. Dotázaní vypověděli, že většinou této péče zajišťují oba partneři, druhým nejčastějším případem je, že tuto péči zajišťuje především žena, dále jiný člen rodiny a muž.

Někdy muži svůj podíl na domácích pracích – při porovnání s výpovědí jejich partnerek podceňují. Je to v případě luxování, vedení rozpočtu, nakupování a starosti

o daňové priznání. Naopak, spíše než ženy jsou přesvědčeni, že jsou to převážně oni, kdo doma vaří, myjí nádobí a pečují o starou osobu. /3/

Ženy zase s větším důrazem než jejich partneři nejčastěji uváděly, že o starého člena rodiny pečují a daňové priznání vyplňují převážně ony.

Dotazy, zaměřené na péči o dítě, se týkaly 921 žen a 527 mužů – tolik respondentů totiž pečuje alespoň o jedno dítě ve věku do 15 let. Avšak i pro ně byly některé dotazy bezpředmětné – sledovaný druh péče souvisí s daným věkem dítěte. Jako bezpředmětný druh péče uvedlo:

- 29 % matek a 31 % otců - pomoc při domácích úkolech,
- 19 % matek a 16 % otců - oblékání malých dětí,
- 7 % matek a 6 % otců - zabezpečování přípravy jídel pro malé děti,
- 6 % matek a 5 % otců - hraní si s dětmi,
- 3 % matek spolu s 2 % otců - péče o děti, když stůňou.

Jestliže zajišťování běžných domácích prací je s výraznou převahou na bedrech žen, podle očekávání je jejich podíl na péči o děti ještě vyšší.

Je to především žena, kdo ve většině případů vaří jídlo pro malé děti (uvedlo to 78 % žen), obléká je (68 %) a pečuje o ně, když jsou nemocné (61 %). Dále 41 % dotázaných žen uvedlo, že s domácími úkoly pomáhají svým školákům převážně ony a pouze 17 % žen uvedlo, že jsou to především ony, kdo si s dítětem hraje.

Ani v jednom případě nepřevažovali otcové jako hlavní výkonná osoba péče o děti. Otcové sami či většinou sami pomáhají dětem především při úkolech (asi 3 % otců). Dvě procenta respondentů – otců také uvedlo, že jsou to převážně oni, kdo si s dětmi hraje nebo o ně pečuje v nemoci. Svým malým dětem převážně vaří nebo je obléká pouze 1 % otců.

Muži i ženy ve shodě uváděli, že nejčastěji si oba rodiče společně s dětmi hrají a pomáhají dětem s přípravou do školy. V těchto případech byla kooperací obou partnerů

zajišťována péče nejčastěji. Asi třetina rodičů se také dělí o péči v případě, když jejich dítě onemocní. Nejméně časté je zapojení obou rodičů při vaření jídla pro malé děti.

Ostatní členové rodiny zabezpečují péči o dítě v malé míře. Nejčastěji je to při oblékání malých dětí, dále při hře, vaření a pomoci s úkoly do školy. Nejméně se ostatní členové rodiny zapojují do péče o dítě v době nemoci.

Nejpestřejší je dělba práce v péči o děti tehdy, když rodina potřebuje zabavit dítě hrou:

- Podíl respondentů, kteří uvedli, že se podílejí oba nebo že se zapojují i další členové rodiny, byl mezi ženami 80 % a mezi muži 84 %.
- Častým je tento typ dělby také při pomoci s domácími úkoly – uvedlo to 55 % žen a 64 % mužů.
- Něco více než třetina (36 % žen a 39 % mužů) ho uvedla také při zabezpečení péče o nemocné děti.
- Nejmenší různorodost zapojení je v případě vaření pro malé děti – to zůstává z více než tři čtvrtin starostí pouze matky.

Nejen péči o domácnost, ale ani péči o děti není v České republice zvykem zajišťovat formu zapojení někoho jiného než člena rodiny (třeba pomocí placené služby). Nejspíše je tato pomoc využívána v případě potřeby postarat se o nemocné dítě, kdy to uvedlo 2 % dotázaných matek a 1% mužů. V ostatních případech jde vždy o zcela zanedbatelný podíl.

Porovnáním výpovědí žen s výpovědí jejich partnerů se ukázalo, že **muži uznávají zásadní podíl žen na péči o děti** – obě skupiny o tom vypovídaly ve vysoké shodě. Avšak i tentokrát byly zjištěny některé jemné odlišnosti.

Zcela ve shodě byly výpovědi žen i mužů pouze v názorech, že je to v jejich rodině především žena, kdo dětem vaří. U ostatních činností měly ženy tendenci míru svého zapojení oproti názoru mužů spíše přecenit.

Muži pro srovnání výpovědi o jejich podílu s výpovědí partnerek dvakrát svůj podíl podcenili. Bylo to v případě hraní si s dětmi a pomoci s úkoly. U ostatních druhů péče vaření, oblékání a péče o nemocné děti bylo sebehodnocení mužů vyšší, než je vidí jejich partnerky. Vždy se ale jednalo o velmi malé rozdíly.

2.2. Problémy harmonizace pracovních a rodinných vztahů

Otázka skloubení pracovních a rodinných závazků je stejně důležitá v životě žen i mužů. Dvěma třetinám žen a více než polovině mužů se daří práci a rodinu dobře skloubit. Muži častěji zanedbávají rodinu kvůli pracovnímu vytížení. Největší obtíže zaznamenávají muži i ženy v období, kdy mají děti v předškolním věku. /21/

Kromě toho, že muži i ženy, kteří mají děti, uvádějí jako hlavní překážku skloubení péče o rodinu a pracovní zátěže častou nemocnost dětí, se důvody problémů u žen a mužů významně liší.

Mužům dělají problémy vysoké nároky v zaměstnání a vadí jim i nedostupnost placené péče o děti a domácnost. Ženy by naproti tomu potřebovaly více pomoci ze strany partnera a prarodičů. Právě nedostupnost pomoci od prarodičů a neochota partnera vzít na sebe částečně závazky péče o děti a domácnost, ale i charakter práce partnera, která mu převzetí částečné odpovědnosti znemožňuje, jsou nejčastější problémy skloubení práce a rodiny v životě žen.

Tyto rozdíly je možné shrnout tak, že muži cítí výrazněji tlak na jejich pracovní výkon, naproti tomu ženy tíhu odpovědnosti za domácnost a děti, která leží téměř výhradně na nich s velmi nízkou mírou pomoci ze strany dalších členů rodiny. S tím souvisí i otázka po aktérech, kteří by měli přinést účinné mechanismy, jak lépe skloubit práci s rodinou.

Více než polovina populace totiž soudí, že harmonizace pracovních a rodinných závazků je problémem každého člověka, následuje stát jako poměrně významný aktér.

Od zaměstnavatelů nebo odborů však naprostá většina populace významnou změnu neočekává.

V českých podmínkách je harmonie mezi pracovním a osobním životem dosahována nejčastěji aktivací vlastních sil mužů a žen v rodině. V období péče o děti v předškolním věku aktivují české rodiny ve větším rozsahu než v jiných fázích rodinného cyklu také další zdroje podpory, které hledají jinak v rozšířené rodině, a jednak ve sféře služeb pro rodinu. Většina rodin s dětmi v předškolním věku zásadním způsobem využívá:

- jak zařízení péče pro děti,
- tak i pomoci jiné – třetí osoby.

Využívání třetí osoby za účelem pomoci s prací v domácnosti, nikoliv však s péčí o děti, není v českých rodinách příliš časté. Alternativní formy práce za účelem harmonizace práce a rodiny nejsou reálně využívány tak často, jak by si zaměstnanci přáli. V míře využití jednotlivých alternativních forem práce se přitom muži a ženy liší.

Muži, na rozdíl od žen, využívají především ty alternativní formy práce, které jim poskytují jistou míru nezávislosti na zaměstnavateli.

Důležitým poznatkem je, že se požadavky mužů a žen na změny v organizaci jejich práce odlišují. Zatímco téměř polovina žen, potýkajících se s problémy s harmonizací práce a osobního života požaduje zkrácení pracovního úvazku.

Oproti předchozím dvěma oblastem, které reprezentují především rutinní činnosti zabezpečující péči o domácnost a děti, bylo zapojení mužů tentokrát vyšší:

- dochází zde nejčastěji k dělení odpovědnosti mezi oba partnery,
- ve sféře ekonomického zajištění rodiny se angažují muži častěji než ženy.

Žena bývá nejčastěji označena za tu osobu, která zabezpečuje chod domácnosti (63 % žen a 53 % mužů).

Doménou žen spíše než doménou mužů je také poskytování citové podpory. Podle výpovědi 29 % žen a 38 % mužů to výlučně nebo převážně dělá v jejich rodině právě žena. (Podle 10 % dotázaných žen a 7 % mužů je to především muž).

Ženy se také o něco více angažují při řešení konfliktních situací:

- že většinou nebo výlučně přebírá iniciativu při řešení hádek či konfliktů v rodině žena uvedlo 26 % respondentek a 17 % respondentů,
- že iniciativu přebírá především muž uvedlo 13 % žen a 18 % mužů.

Velice zarážející je nízké hodnocení (i sebehodnocení) žen v případě posuzování důležitosti jejich zaměstnání a finančního přínosu pro rodinu. Jako tu osobu, jejíž práce je výlučně nebo většinou v porovnání s partnerem velice důležitá se označilo 5 % žen (mezi muži se jich takto označilo 45%). Že práce obou je velice důležitá uvedlo 45% žen a 51 % mužů. Za osobu, která většinou nebo dokonce výlučně zodpovídá za obživu rodiny se označilo 7 % žen a 57 % mužů.

Muže označili respondenti nejčastěji za tu osou, která výlučně nebo většinou nese hlavní odpovědnost za obživu (uvedlo to 58 % dotázaných žen a 57 % mužů) a jejíž práce je ve srovnání s prací partnera velice důležitá (50 % žen a 45 % mužů).

Nejčastěji partneři kooperují při důležitých rozhodnutích (67 % žen a 71 % mužů). Společně oba také často řeší konflikty a hádky (61 % žen a 65 % mužů) a snaží se poskytnout rodině citovou oporu (61 % žen a 54 % mužů). Nejméně často se partneři dělí o odpovědnost za obživu a chod domácnosti.

Respondentky měly tendenci podceňovat roli ženy při poskytování citové podpory, a naopak, spíše než muži přecenily její hlavní úlohu při řešení konfliktů. Častěji ve srovnání s výpovědí partnerů uváděly, že na ženách spočívá veškerá nebo většina starostí o chod domácnosti a přecenily ženskou úlohu při rozhodování.

V souboru mužů byly zjištěny největší rozdíly mezi jejich sebehodnocením a výpovědí žen při hodnocení iniciativy mužů řešit hádky a konflikty a názoru, zda je mužovo zaměstnání v porovnání se zaměstnáním partnerky velice důležité. Muži kladli

na důležitost svého povolání nižší důraz a naopak, domnívají se častěji než jejich ženy, že právě muž je ta hlavní osoba, která řeší rodinné neshody. Oproti ženám muži také spíše podcenili svou hlavní odpovědnost za obživu a citovou oporu.

Poměrně ve shodě partneři vypovídali o tom, jak důležitá je práce ženy a zda je především žena, kdo zodpovídá za obživu (v obou případech je však hodnocení ženina podílu všeobecně nízké).

V období péče o děti v předškolním věku aktivují české rodiny zdroje podpory, které hledají v rozšířené rodině nebo ve sféře služeb pro rodinu. Pro většinu rodin s dětmi v předškolním věku se tak stává jedním z hlavních faktorů, které přispívají k pocitu spokojenosti s harmonizací pracovního a rodinného života, možnost zásadním způsobem využívat zařízení, nebo jiné osoby. Při péči o závislé členy rodiny je využívání pomoci třetí osoby pozitivně oceňovaným zvykem. Ovšem **využívání pomoci třetí osoby**, která by vykonávala zásadní podíl práce v domácnosti, není uváděno mezi těmi faktory, které přispívají k harmonizaci práce a rodiny v tak velké míře. A to ani v období výchovy předškolních dětí. /11/

Vzhledem k tomu, že tím z partnerů, který ve většině případů přebírá hlavní zodpovědnost za chod rodiny a domácnosti, bývá v naprosté většině českých rodin žena, lze říci, že je druhá z výše uvedených strategií dosahování spokojenosti se sladováním pracovního a rodinného života zpravidla strategií ekonomicky aktivních mužů, nikoliv však již tak často ekonomicky aktivních žen. Pouze v polovině rodin je totiž péče o rodinu a domácnost do určité míry sdílena oběma partnery, zatímco v další více než třetině rodin je naprostá většina rodinné zátěže přenechána na bedrech ženy. Je tedy zřejmé, že strategie harmonizace práce a rodiny korespondují s rozdělením rolí muže a ženy v rodině, a potažmo celé společnosti.

2.3. Dílčí závěr

V současné době jsou na ženu kladeny velké nároky. Především je potřebné zajistit domácnost, pečovat o děti a postarat se případně o dalšího, třetího člena rodiny.

Není možné, aby v těchto závazcích zvládla celou roli pouze žena. Proto je dělení rolí velmi důležité.

Výzkumy v této oblasti přibližují a dokumentují různé postoje. Realita je však taková, že role domácnosti je v převážné míře rolí ženy.

Harmonizace chodu rodiny však zdaleka není jen otázkou ženy. V dnešní době nemá žena na starost jen domácnost a rodinu, ale ráda by se profesně a tím i společensky zařadila.

3. Trh práce a profesní uplatnění žen

Domácnost je sice významnou, ale pouze jednou s aktivit a zájmů žen. Rády by našly své uplatnění i v širších oblastech života společnosti. A tady je na řadě, kromě jiného, také trh práce a jeho možnosti a příležitosti pro rozvoj osobnosti ženy a její uplatnění. Těmto otázkám je věnována následující část práce.

3.1. Profesní uplatnění žen – meze a možnosti, dvougenerační pohled

Vysoký význam pracovních rolí v životě žen je již několik generací naprosto nezpochybnitelný a ekonomická aktivita žen je nutnou podmínkou udržení životní úrovně většiny českých rodin. Přesto **na českém trhu práce přetrvávají genderové nerovnosti** a skryté formy diskriminačního chování jsou stále i přes legislativní zákaz vůči ženám uplatňovány.

Výzkum byl zaměřen rámcově na srovnání postojů dnešní mladé generace, která se připravuje na vstup na trh práce – vysokoškolských studentů a studentek a jejich rodičů. V profesním uplatnění žen se zaměřuje na to, které aspekty pracovního uplatnění žen se změnily v pohledu studentek a jejich matek jako aktérek a jak jejich možnosti pracovního uplatnění vnímají muži – studenti vysoké školy a otcové studentů a studentek. /6/

Pro zkoumání možnosti profesního uplatnění žen se ve výzkumu „*Profese ženy a rodinné soužití*“ z pohledu dvou generací a srovnání s EU kladly tři základní otázky:

- Proč chtějí ženy dosáhnout úspěchu ve své profesi?
- Které jsou důležité aspekty práce pro ženy?
- Jaké jsou možnosti a bariéry uplatnění žen na trhu práce?

Proč chtějí být ženy úspěšné ve své práci, čeho chtějí dosáhnout? Které jsou hlavní důvody práce žen? Jde pouze o nutnost finančně zabezpečit rodinu, nebo se také realizovat?

Jde o téma, které bylo již několikrát zpracováno ve výzkumech pozice mužů a žen na trhu práce v průběhu posledního desetiletí. Českým ženám totiž v jejich motivaci pracovat nejde pouze o to, vydělat druhý příjem pro rodinu, ale stejně tak významně také o to, mít zajímavou práci, která je baví, ve které uplatní své vzdělání a schopnosti a neméně významně také o sociální kontakty, které zaměstnání poskytuje.

Výzkum „Profese ženy a rodinné soužití“ byl zaměřen na to, jak se mění důvody práce žen z generace na generaci, a na to, zda případnou změnu ženy reflektují. Respondentům – matkám a otcům vysokoškolských studentek a studentkám samotným byla nabídnuta škála důvodů, proč chtějí být úspěšné v práci.

Z nabízených důvodů, které hrají v motivaci uplatnit se na trhu práce, se zcela jasně vyčlenil důvod „**chce být stejně dobrá jako muži**“ a pouze v rodině se realizovat nechce, které pracovní uplatnění charakterizují spíše jako negaci nebo kompenzaci jiných životních aspektů. Tyto důvody nepovažuje mezi jinými za významné ani jedna generace.

Pro matky vysokoškolských studentek je jednoznačně nejdůležitějším důvodem pracovní aktivity její finanční stránka a to samé očekávají od svých dcer. Zajímavé je, že pro dcery je naproti tomu finanční důvod až na třetím místě. Nejdůležitější je, že jejich práce baví, což je ale také pro matky významnou hodnotou. Pořadí hodnot, které jsou důležité pro matky studentek, tyto matky staví stejným způsobem jako stejně důležité pro své dcery – matky vytvářejí stejné pořadí hodnot pro sebe i své dcery.

Zajímavé srovnání nabízí otázka, která byla položena na jiném místě dotazníku – čím ženy, které jsou ve své profesi v naší společnosti úspěšné, svého úspěchu dosáhly?

Byly předloženy podobné důvody, ale respondenti odpovídali škálou odpovědí od určitě nesouhlasím po určité souhlasím.

- Na prvním místě byl jednoznačně – pouze s nevýznamnými rozdíly mezi matkami, otcí, studenty nebo studentkami – důvod, že tyto ženy jejich práce baví.
- Následovala snaha uplatnit své vzdělání a schopnosti.

- Na třetím místě byl záměr vydělat peníze.

Toto pořadí, i když je samozřejmě jen velmi hrubým měřítkem, se přesně shoduje s pořadím těchto tří hodnot, které o sobě vypovídají studentky. To může znamenat určitou sebereflekci a snahu stát se úspěšnými ženami ve své profesi, kterou nacházíme u dotázaných vysokoškolských studentek.

Důležité aspekty práce pro ženy

S otázkou, zda jsou ženy ve své práci úspěšné a spokojené, významně souvisí i jednotlivé okolnosti zaměstnání, které žena buď považuje nebo nepovažuje za důležité. Matky vysokoškolských studentů a studentek byly dotazovány na to, které okolnosti z nabízené škály pro ně byly významné při volbě jejich zaměstnání, a otců na to, které okolnosti byly podle nich důležité pro jejich partnerku.

Pro matky studentů a studentek byla jednoznačně **nejdůležitějším důvodem možnost zvládat práci i rodinu dohromady** – 86 % matek tento aspekt považovalo za spíše nebo určitě důležité. V důležitosti okolností zaměstnání následovaly vztahy na pracovišti a vzdálenosti od místa bydliště spolu s výší finančního ohodnocení.

Nejméně důležitým aspektem zaměstnání, který hrál roli při volbě pracovního místa matek studentů a studentek, je prestiž zaměstnání a možnost postupu na vyšší pozice. Ty byly významné pouze pro necelou třetinu matek.

Zajímavé je, že otcové vysokoškolských studentů a studentek, kteří vypovídali o významu těchto okolností pro své partnerky, se pouze s malými, spíše nevýznamnými odchylkami, shodují s matkami studentů a studentek. Pouze oproti ženám významně „podcenili“ důležitost vztahů na pracovišti, kterou měly pro volbu zaměstnání pro ženy, stejně tak jako postoj partnera k pracovnímu uplatnění žen. Zdá se, že si muži dostatečně neuvědomují, jak byl jejich postoj důležitý pro jejich partnerky, když se rozhodovaly pro své zaměstnání.

Matky a otcové vysokoškolských studentek a studentů byli dotazováni také na to, jak jsou podle nich tyto nabízené aspekty práce důležité při volbě pracovního

místa pro současné ženy, aby se zjistilo, zda se v jejich názorech objeví určitý posun od minulé situace matek k názoru na současnou situaci žen při volbě zaměstnání. Zajímavé jsou opět názory matek, u nichž se hodnocení důležitosti jednotlivých okolností zaměstnání výrazně liší, pokud hovoří o sobě v minulosti a o současných ženách.

Podle matek vysokoškolských studentů a studentek významně **vzrostla důležitost finančního ohodnocení** – rozdíl mezi podílem těch, pro které bylo při volbě jejich zaměstnání důležité, a těch, které je považují za důležité pro ženy v současné době, je 30 % nárůst. Stejně tak byl zaznamenán nárůst u prestiže zaměstnání a možnosti postupu na vyšší pozice. Tyto považují matky studentek a studentů mnohem častěji za důležité pro současné ženy, než bylo pro ně samotné v minulosti.

Domnívám se, že trh práce v České republice, stejně jako v ostatních zemích, prodělává v současné době velmi zásadní změny, které budou mít velký dopad na řízení lidských zdrojů a vztah mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem.

Globalizace, informační systémy a prohlubování konkurence se odráží v organizaci práce. Rozpadají se tradiční hierarchické struktury, ustupuje význam vertikálních vazeb a rostou vazby horizontální. Odvrací se pozornost od charakteristik pracovníka k jeho skutečnému pracovnímu výkonu a od vymezení pracovního místa k vymezení pracovního úkonu. Práce se organizuje v časově omezených projektech a pracovníci tvořící tým mohou být snadno propuštěni, když je projekt ukončen. Zmenšuje se podíl kmenových pracovníků pracujících na plný úvazek a dobu neurčitou a narůstá podíl pracovníků v atypických pracovních formách.

Flexibilizace trhu práce se projevuje i změnami v pracovní době. Mění se jak její distribuce, tak její délka. V západní Evropě například stále narůstá, i přes poměrně vysokou úroveň, podíl pracovníků na zkrácený úvazek. To platí jak o mužích, tak o ženách. Nespornou výhodou zkrácených pracovních úvazků je možnost pracovat a při tom nezanedbávat rodinu. Na druhou stranu podíl částečných pracovníků ve střední Evropě, především v České republice je relativně nízký – jeden a půl platu nemůže rodinám postačit.

3.2. Žena a částečný pracovní úvazek

Pro zkoumání částečných úvazků byly použity dva datové soubory. První z nich je z mezinárodního výzkumu „Households, work and flexibility“ (dále HWF). Byl proveden na jaře roku 2001. Druhý soubor „Deset let“ (dále DL) byl proveden pouze v České republice v roce 1999 a byl použit při závislosti mezd na lidském kapitálu. Při práci s daty je částečný úvazek definovaný jako pracovní doba kratší než 30 hodin týdně, definice tedy staví na ekonomickém výzkumu kratší pracovní doby a nebere v potaz právní vymezení.

Podle dat z výzkumu HWF jsou částečné úvazky v České republice typičtější pro menší firmy do 25 zaměstnanců, což souvisí s jejich cílem rychle se přizpůsobovat potřebám svých závazků. V roce 2001 tvořily částečné úvazky v malých firmách 14 % ze všech pracovníků. V podnicích od 25 do 100 zaměstnanců to bylo jen 8,6 % ve firmách nad 100 pracovníků jen 3,3%. Z hlediska odvětví jsou částečné úvazky jako hlavní výdělečná činnost nejtypičtější pro školství, vědu výzkum a kulturu, kde činí 22,5 % zaměstnanců. Vedle toho se vyskytují ve správě a sociálních službách (12,8 %) a v obchodu a službách (13,1 %).

Nejmenší výskyt částečných pracovníků vykazuje doprava a spoje (1,4 %) a peněžnictví a pojišťovnictví (3,2 %). Částečné úvazky jsou tedy typické pro odvětví, v nichž je hlavním výrobním vstupem práce, a to i vysoce kvalifikovaná, a která nejsou tolik náročná na kapitálové vybavení. Tento závěr potvrdily i studie z jiných zemí (např. USA). V odvětvích vyznačujících se velkou komplementaritou kapitálu a práce naleznou zájemci o částečný úvazek práci mnohem obtížněji. Příkladem může být řidič taxislužby, kterému firma koupila vlastní vůz a od kterého nyní očekává, že bude pracovat maximálně, aby se její investice co nejvíce vyplatila.

Na datech z výzkumu DL můžeme zkoumat a porovnávat mzdy pracovníků v částečných a plných úvazcích. Byla testována hypotéza teorie lidského kapitálu, že rozdíly ve mzdách souvisí s rozdílem v lidské produktivitě, která je ovlivněna vzděláním a pracovní zkušeností. Pokud tato hypotéza platí, tak by se měly výnosy se vzdělání u částečných i plných pracovníků shodovat.

Porovnání mezd není metodologicky triviální zejména z hlediska definice příjmového konceptu. Podle empirických dat pracovníci na částečný úvazek mají nižší měsíční mzdu, ale jejich průměrné hodinové výdělky mohou být vyšší. Pokud chápeme částečný úvazek respondenta jako omezení jeho výdělečného potenciálu v daném zaměstnání, pak by bylo rozumné využít absolutní měsíční mzdu.

Hodinová mzda je vhodnější pokud je produktivita pracovníka nezávislá na délce pracovní doby. Toto předpokládá teorie lidského kapitálu i česká legislativa, podle níž může zaměstnavatel zkrátit pracovní dobu pokud to nebrání provozu. Mzda se v takových případech zkracuje proporcionálně. Data ovšem ukazují, že plat pracovníků v částečném úvazku neklesá proporcionálně s poklesem hodin. Průměrná doba v částečném úvazku je 22,4 hodin týdně což je 48 % doby v plný úvazek (46,4 hodin). Avšak poměr průměrných platů v obou kategoriích je 83 %. /16/

Z toho se dá odvodit, že mechanismy vytváření mezd v obou segmentech se liší. Z hlediska klasifikace mzdových systémů se zdá, že u pracovníků s částečným úvazkem se častěji uplatňuje „pobídkový systém“ odměňování se silnou relací mezi konečným výkonem a konkrétní mzdou. Tento poměr je krátkodobý a nepředpokládá vytváření dlouhodobých vztahů v motivační oblasti. Oproti tomu role vzdělání při hodnocení pracovníků se standardní pracovní dobu má charakter „hodnotícího systému“ v němž je oslabená krátkodobá vazba výkon - mzda a předpokládá se, že přínos má trvalý charakter.

Zdá se, že v České republice tvoří částečné úvazky flexibilní složku pracovního trhu. Nelze tvrdit, že pracovníci v částečném úvazku jsou placeni hůře, nicméně zdá se, že většinou stojí mimo interní trhy práce (tj. nejsou součástí velkých firem, kde se předpokládá kariérní postup) a tudíž nesou větší dávku tržního rizika než pracovníci s plnou pracovní dobou. Na druhou stranu podle dat u HWF jen 12,3 % částečných pracovníků tvrdí, že by chtělo pracovat více hodin týdně, tedy většina pracuje částečně dobrovolně. Projevuje se zde i vliv institucionálních faktorů, především zvyky předávající se přes generace.

Konkrétně vysoké zapojení žen na trhu práce před rokem 1989, které bylo podporováno režimem a kterému napomáhala jednak uspokojivá síť mateřských škol a také uvolněnější pracovní morálka, která například umožňovala ženám obstarat nákupy pro rodinu v pracovní době. Nicméně je velmi pravděpodobné, že se podíl částečných úvazků v České republice bude v budoucnu zvyšovat a hlavním motorem růstu budou zřejmě následující faktory:

- bude růst životní úroveň a bude se zvyšovat zájem o kratší pracovní roli (napomoci tomu může i společné zdanění manželů),
- bude se zvyšovat podíl pracovníků v sektoru služeb,
- tlakem konkurence se bude zvyšovat poptávka ze strany zaměstnavatelů (např. tlak na prodloužení otevíracích hodin),
- budou se zvyšovat náklady na „hlídání dětí“.

Částeční úvazky v mezinárodní komparaci

Z hlediska těchto trendů /19/ je užitečné pochopit částečné úvazky v širších souvislostech z hlediska mezinárodní komparace. Nejmenší pravděpodobnost pracovat na částečný úvazek má věková skupina 26 až 35 let, což je hlavní období kdy si lidé zakládají kariéru, popřípadě potřebují větší finanční obnos pro založení rodiny. Lidé se základním vzděláním mají o 156 % vyšší pravděpodobnost práce na částečný úvazek než pracovníci se středním vzděláním. Naopak mezi vysokoškoláky je pravděpodobnost práce na méně než 30 hodin menší. **Ženy mají o 300 % větší sklony pracovat částečně** a závislé dítě do 14 let zvyšuje pravděpodobnost zkráceného úvazku o 134 %.

Z hlediska částečných úvazků je nejzajímavější Nizozemí kde je práce na částečný úvazek podporován jako prostředek na snižování nezaměstnanosti ze strany sociálních partnerů i státu. Byl to zároveň ústupek zaměstnavatelů vůči zaměstnancům na oplátku za mzdovou zdrženlivost. Pravděpodobnost, že Nizozemský občan bude pracovat částečně je o 357 % větší než u občana Bulharska. Ve Švédsku se podíl částečných úvazků od roku 1999 do roku 2000 zmenšil u žen, ale narostl u mužů. V České republice a Slovinsku je malý podíl pracovníků vysvětlen jednak relativně menším podílem sektoru služeb nabízející častěji tuto formu práce.

Podle pracovníků ve službách je na úrovni 75 % průměru EU. Svou roli hraje také nižší životní úroveň kdy 1 nebo 1,5 průměrného platu umožňují rodině dosáhnout příliš dobrý životní standard. Toto vysvětlení platí i pro Bulharsko a Rumunsko, kde navíc horší ekonomické podmínky nutí pracovníky přijat jakoukoliv práci. Důkazem toho je fakt, že 53 % částečných pracovníků v Bulharsku a 30 % v Rumunsku by bylo ochotno trávit v práci týdně více hodin.

Mezi Evropskými zeměmi nejsou rozdíly pouze v podílu částečných úvazků, ale také v jejich kvalitě. Pokud je kvalita vyjádřena typem pracovní smlouvy tak z Tabulky 2 plyne, že zatímco nadpoloviční většina částečných pracovníků v Nizozemí a Švédsku má uzavřen pracovní kontrakt na dobu neurčitou a mají tak podobné charakteristiky jako pracovníci na plný úvazek.

Ve střední a východní Evropě jsou částečné úvazky charakteristické pro méně stabilní pracovní formy jako práce v šedé ekonomice, na dobu určitou bez smlouvy, přes agentury nebo samostatně výdělečnou činnost. Toto může souviset jednak s tím, že částečné úvazky zde jsou často jen přechodným stavem v životním cyklu, kdežto v Nizozemí se stávají součástí běžného stylu. Kromě toho povahu pracovních smluv lidí s kratší pracovní dobou mohou ovlivnit také sociální partneři, jejichž zájem je ovšem při malém podílu částečného úvazku marginální.

Podíl částečných úvazků pozitivně ovlivňuje míru ekonomické aktivity a populace v aktivním věku a mohou také podporovat zaměstnanost pracovníků nad 65 let. Statistická data naznačují, že **částečné úvazky mají značný potenciál pro snižování nezaměstnanosti**. Eurostat ve své studii sociální portrét EU (1998) ukazuje, že částečné úvazky zvyšují míru zaměstnanosti a to ve všech zemích bez rozdílu.

Možným východiskem pro řadu žen by byl rozvoj částečných úvazků v České republice. Ten by mohl vypomoci zvláště matkám s malými dětmi.

Nízký podíl částečných pracovníků ve střední a východní Evropě a v České republice zvláště souvisí s nižší životní úrovní a menším podílem zaměstnanosti

ve službách. **Mezi typické částečné pracovníky patří mladé ženy s dětmi do 25 let nebo naopak starší pracovníci nad 55 let.** Částeční pracovníci častěji patří mezi nekvalifikovanou pracovní sílu, jen velmi zřídka se uplatňují v odvětvích s velkou komplementaritou pracovní síly a kapitálu.

Částečné úvazky mohou přispět ke snížení nezaměstnanosti a zvýšení ekonomické aktivity jak žen tak mužů. Přitom nárůst částečných úvazků nemusí být nutně provázen zhoršením pracovních podmínek. Nejlepším vzorem je Nizozemí s největším podílem částečných pracovníků, kteří z převážné většiny pracují na smlouvu na dobu neurčitou. Jejich postavení je tedy na stejné úrovni jako postavení pracovníků v plných úvazcích. Tomu napomáhají i sociální partneři.

Konečně v neposlední řadě je nutno zmínit dvě role státu v této oblasti: /16/

Za první, stát se může snažit využít potenciálu částečných úvazků ke snížení nezaměstnanosti a zvýšení ekonomické aktivity, například tak, že nastaví sociální síť takovým způsobem, že částečná práce bude výhodnější než neaktivita. Ale v současném sociálním systému České republiky je částečná ekonomická aktivita méně výhodná než plná neaktivita.

V České republice pracuje v současné době téměř pětina částečných pracovníků bez pracovní smlouvy, tedy neplatí žádné daně. Umožnění nízko-příjmovým kategoriím pracovat na částečný úvazek, aniž by přišly o všechny své sociální dávky, by bylo nejen výchovné, ale mohlo by to prospět i veřejným financím.

Za druhé, pokud je u částečných úvazků například v důsledku chování firem omezen jejich kariérní rozvoj, může stát napomoci atypickým pracovníkům hledat alternativní řešení. Například dát pracovníkům finančně výhodnou možnost vzdělávat se soukromě prostřednictvím daňových kreditů na vzdělávací kursy. Vedle státu by se měly v tomto ohledu prosazovat více i sociální partneři a ať už bude jejich postup jakýkoliv musí nutně vzít v úvahu potřebu nových řešení, neboť trh práce už nikdy nebude takový jaký býval.

Otázek k tématu by bylo více. Ale globální objektivní řešení tohoto problému není tak jednoduché. Já osobně cítím, že mnoho vychází z předsudků nás samotných. Muži jen těžko připouští, že by to v budoucnu mohlo být jinak. Ženy se rády k tomuto názoru přikloní, byť jen z pohodlnosti. Pokud nezměníme myšlení nás všech a zvláště dětí, tento problém se kupředu nepohne.

Dle mého názoru se pohled na postavení ženy ve společnosti velmi změnil. Dříve byla žena považována pouze za „něco méněcenného“, což se bohu díky změnilo. Také právní postavení ženy na trhu práce, ale i ve společnosti obecně posílilo svůj vliv. Ale problémem, s nímž se Česká republika stejně jako ostatní státy potýká, je skutečnost, že ačkoliv je v právním řádu rovnost žen a mužů zakotvena, v praxi nedochází k jejímu naplňování. Převládající genderové stereotypy ve veřejném mínění o vrozených dispozicích mužů na jedné straně a žen na straně druhé brání efektivnějšímu prosazování politiky rovných příležitostí.

K největším nerovnostem dochází na trhu práce a v zaměstnání. Česká republika má v důsledku svého historického vývoje tradičně vysokou míru zaměstnanosti žen. Přesto však ženy mají větší problémy při svém uplatnění na trhu práce a při možnostech získat lépe placené zaměstnání.

Rozdíl v pracovních příjmech mužů a žen je 25 % v neprospěch žen. Tento rozdíl je stejný jako v Evropské unii a je způsoben zejména horizontální a vertikální segregací povolání:

- segregaci na tzv. ženská a mužská povolání (např. zdravotní sestry, učitelky základních škol na jedné straně a technické profese na straně druhé) a
- segregaci jednoho pohlaví na určitém stupni řízení (např. obecně čím vyšší pozice zastávána v zaměstnání, tím více mužů a naopak).

Tato segregace je do značné míry dána opět stereotypním myšlením celé společnosti. Zaměstnavatelé neřídka považují ženu nesprávně za problémového zaměstnance, který odejde na mateřskou dovolenou nebo bude často doma s nemocnými dětmi, navíc nemá kompetence k zastávání vedoucích pozic.

Dalším závažným problémem je nízká účast žen na rozhodovacích procesech. Například v Poslanecké sněmovně je 17 % žen, v Senátu 12 % žen a ve vládě jsou pouze dvě ženy. Uplatnění principu rovnosti žen a mužů se prosazuje zatím pomalu a ženy jsou v nejvyšších funkcích exekutivních orgánů zastoupeny dosud nedostatečně, a to jak ve veřejné sféře, tak ve sféře soukromé – např. zastoupení žen v top managementu významných podniků.

K důkladnějšímu postihnutí nerovností mezi muži a ženami je nezbytné mít k dispozici objektivní údaje o situaci v rovnosti žen a mužů a nevycházet pouze z domněnek. K tomuto účelu slouží genderová statistika. Počátkem roku 2003 byla proto v České republice ustanovena pracovní skupina složená z odborníků jednotlivých ministerstev a z Českého statistického úřadu. Úkolem této skupiny je zkvalitňování genderových statistik a kromě jiného i zpracování kvalitních publikací genderové statistiky pro nejširší veřejnost.

Jednou ze základních podmínek pro důsledné prosazování rovnosti mužů a žen je dobře vybudovaný institucionální systém. V České republice existuje v současné době několik vzájemně provázaných subjektů, které mají v kompetenci prosazování rovnosti mužů a žen.

Ministerstvo práce a sociálních věcí (dále MPSV) má koordinační roli a od roku 1998 zde funguje oddělení pro rovnost mužů a žen. Současně MPSV plní prostřednictvím úřadu práce i kontrolní roli při dodržování pracovněprávních předpisů. Od roku 2001 je v činnosti Rada vlády pro rovné příležitosti žen a mužů jako poradní orgán vlády. Jejími členy jsou zástupci jednotlivých ministerstev na úrovni náměstků ministra, dále zástupkyně ženských nestátních neziskových organizací, zástupci sociálních partnerů, místopředseda Českého statistického úřadu a zástupkyně odborné veřejnosti z Akademie věd České republiky.

Od 1. ledna 2002 pracuje na každém ministerstvu minimálně jeden pracovník, do jehož pracovní náplně patří problematika rovnosti mužů a žen v oblasti věcné působnosti resortu. V rámci aplikace gender mainstreamingu má od roku 2002 také každé ministerstvo vlastní programový dokument na prosazování rovnosti žen a mužů v oblasti své působnosti, tzv. resortní priority. Při Radě vlády pro lidská práva – jako

poradním orgánu vlády – pracuje od r. 1998 Výbor pro odstranění všech forem diskriminace žen. V červenci roku 2002 byla v Poslanecké sněmovně ustanovena Stálá komise pro rodinu a rovné příležitosti.

Pro zlepšení současného stavu institucionálního zabezpečení rovných příležitostí požádala Česká republika v roce 2000 Evropskou unii (EU) v rámci programu PHARE o pomoc. Dne 1 srpna 2002 byl zahájen twinningový projekt České republiky a Švédska v rámci programu PHARE s názvem **„Zlepšení veřejného institucionálního mechanismu pro aplikaci, prosazení a kontrolu rovného zacházení s muži a ženami“**. /15/

Projekt byl zaměřen na navržení optimálního modelu institucionálního uspořádání pro zavedení, posílení a kontrolu prosazování rovných příležitostí pro ženy a muže. Projekt byl ukončen 31. července 2003. Hlavním výstupem z projektu jsou doporučení expertek EU na zlepšení institucionálního zabezpečení. Expertky považují současný základ organizačního uspořádání za dobrý. Navrhují další krátkodobá a dlouhodobá opatření na zlepšení a posílení současného organizačního uspořádání. Pro vytváření rovných příležitostí pro ženy a muže na úrovni krajů a obcí navrhuje nově prověřit jak volené zastupitele, tak pracovníky veřejné správy výkonem agendy rovnosti žen a mužů.

Vláda České republiky v roce 1998 přijala pro naplnění principu rovnost mužů a žen národní akční plán **„Priority a postupy vlády v prosazování rovnosti mužů a žen“**. Vláda každoročně vyhodnocuje plnění úkolů tohoto programového dokumentu a aktualizuje opatření v něm uvedená. Tento dokument obsahuje konkrétní opatření a ukládá všem ministerstvům více než 30 úkolů zaměřených na prosazování rovnosti mužů a žen jako součást politiky vlády.

Mezi poslední aktivity vlády v politice rovných příležitostí žen a mužů patří přijetí usnesení vlády, které uložilo ministru financí zpracovat a zveřejnit do 30. června 2004 **Informativní metodiku rozpočtování veřejných prostředků z hlediska rovnosti mužů a žen**, tzv. gender budgeting. Toto usnesení bylo přijato v září 2003 na základě podnětu Rady vlády pro rovné příležitosti žen a mužů.

Prosazování politiky rovných příležitostí žen a mužů je proces velmi složitý a nelze jej omezit pouze na legislativní opatření. Nejdůležitějším úkolem této politiky je totiž změna hluboce zakořeněných stereotypů v myšlení nejširší veřejnosti a té není možné dosáhnout jen změnou zákonů, spíše výchovou k vzájemné úctě, respektu a toleranci mezi muži a ženami.

Dnes je výrazným problémem diskriminace žen ohledně jejich mezd. Někteří lidé říkají, že ženy jsou diskriminovány tím, že jsou odměňovány hůře než muži a jako argument pak používají srovnání průměrných mezd mužů a žen podle výběrových šetření mezd. To však není příliš odpovídající. **Diskriminací přece je, když žena probírá nižší mzdu než muž za stejnou práci** – jenže o tom nám aritmetický průměr neříká nic!

Ženy obecně pracují na jiných pracovních místech než muži, mají jiné kvalifikace, liší se ve stupních vzdělání, mají také v průměru nižší počet odpracovaných hodin – zejména nižší počet přesčasových hodin, které jsou placeny vyšší sazbou. A to vše pochopitelně působí na mzdu, kterou za práci dostávají, a není na tom nic špatného.

Navíc bylo již řečeno, že průměrná mzda není ukazatel, který by popisoval mzdu průměrného zaměstnance, zejména proto, že průměr je nadsazen ojedinělými velmi vysokými platy. Jsou to platy zejména top managerů velkých podniků, a tu je třeba poznamenat, že to jsou většinou muži. Průměr mezd mužů je proto více nadsazený nad mzdu „obyčejného“ zaměstnance než je tomu u žen.

Pro serióznější srovnání je proto lepší používat jiné ukazatele, např. medián, který říká, kolik pobíral zaměstnanec uprostřed rozdělení mezd, tedy v seřazení od nejnižší po nejvyšší mzdu. Mzda prostředního zaměstnance není ovlivněna extrémů a je to mzda skutečného člověka, nikoli vypočtené číslo. Podle mediánů je pak výdělek průměrné ženy na úrovni zhruba 81 % výdělku průměrného muže. Ženy tedy opravdu pobírají obecně méně než muži, nikoli však o čtvrtinu. Navíc to stále ještě neznamená, že žena je nutně diskriminována. K tomu je třeba se dívat na práci, kterou žena vykonává, a srovnávat ji s prací muže.

Ženy obsazují jiná pracovní místa než muži a to v mnoha profilech, např. v třídění podle odvětví jsou rozdíly velmi značné. Ženy tvoří 82 % zaměstnanosti ve zdravotnictví, 73 % ve školství, 66% v peněžnictví a pojišťovnictví a 62% ve veřejné správě. Naopak ve stavebnictví tvoří ženy jen 12 % zaměstnanosti a v dobývání nerostných surovin 15 %. Srovnávat potom mzdy mužů a žen je značně nesnadné. A to není vše!

Ženám a mužům také např. jinak narůstá mzda v souvislosti s věkem, ženám tedy méně. S největší pravděpodobností je nižší mzdový nárůst u žen způsoben přerušáním kariéry většiny z nich v důsledku mateřské dovolené a dřívějším odchodem do důchodu.

Je tedy patrné, že odpovědět na otázku, zda ženy jsou ve mzdách diskriminovány, není možné jen na základě několika statistických čísel. Spíše půjde o jednotlivé případy. Mnohem podstatnější patrně bude fakt, že ženy se obecně hůře dostávají na lépe placená pracovní místa. O něčem takovém ale sebelepší mzdová statistika nemůže vypovídat.

3.3. Dílčí závěr

Pracovní role žen je nezpochybnitelná. Žena chce být stejně úspěšná jako muž. Trh práce v České republice, stejně jako v ostatních zemích Evropy, prodělává v současné době zásadní změny.

Globalizace, informační systémy a prohlubování konkurence se odráží v organizaci práce. Práce se organizuje v časově omezených projektech. Zmenšuje se podíl kmenových pracovníků a narůstá podíl pracovníků v atypických pracovních formách. Jednou z těchto forem jsou částečné pracovní úvazky.

Částečné pracovní úvazky jsou možným řešením a východiskem pro ženy české populace. Mohl by pomoci zejména matkám s malými dětmi.

Závěr

Žena je lidskou bytostí s nezastupitelnou rolí při zajištění existence rodu, společně s mužem se významně podílející na životě společnosti, spoluvytvářející sociální prostředí ve všech oblastech života, včetně pracovních činností.

Žena má nenahraditelné místo ve společnosti. Její postavení se mění současně s vyvíjející se s dobou. Nejdříve byla chápána jako mravní bytost a oslavovala se jako dárkyně života. Pro ženy, které jsou všestrannými bytostmi však tato role nestačí. Proto se postupně snaží najít svoje stejná práva a postavení.

Práce je pro většinu českých žen druhou nejvýznamnější životní hodnotou. Představuje pro ženy zejména prostředek finančního zajištění rodiny, domácnosti i vlastní nezávislosti a zabezpečení pro nemoc a stáří. Velmi významnou roli hraje i to, že svou práci považují za zajímavou a důležitou. Až na posledním místě mezi důvody práce je pocit zvyku. Tři čtvrtiny české populace jsou přesvědčeny, že ženy jsou na trhu práce znevýhodněny oproti mužům.

Takové snahy se ženám daří uplatňovat až v období nově vznikající evropské společnosti. Vzdělání a umění, které jim mohlo umožnit výrazný rozvoj jim bylo odepíráno a bylo nedostupné. Pokračovaly však ve své emancipaci a vytvářely moderní ženská hnutí.

Ve dvacátém století se postavení ženy mění výrazněji. Přesto se však stále nedaří, alespoň na trhu práce u nás najít spravedlivé a odpovídající řešení pro ženy. Naši společnost také trápí delikvence žen, která je významnou měrou ovlivněna také možnostmi pracovat a uplatnit se ve společnosti. O tom svědčí i uvedený žebříček hodnot ženské populace.

V současné době jsou na ženu kladeny velké nároky. Především je potřebné zajistit domácnost, pečovat o děti a postarat se případně o dalšího, třetího člena rodiny. Není možné, aby v těchto závazcích zvládla celou roli pouze žena. Proto je dělení rolí

velmi důležité. Výzkumy v této oblasti přibližují a dokumentují různé postoje. Realita je však taková, že role domácnosti je v převážné míře rolí ženy.

Harmonizace chodu rodiny však zdaleka není jen otázkou ženy. V dnešní době nemá žena na starost jen domácnost a rodinu, ale ráda by se profesně a tím i společensky zařadila.

Pracovní role žen je nezpochybnitelná. Žena chce být stejně úspěšná jako muž. Trh práce v České republice, stejně jako v ostatních okolních zemích, prodělává v současné době zásadní změny.

Globalizace, informační systémy a prohlubování konkurence se odráží v organizaci práce. Práce se organizuje v časově omezených projektech. Zmenšuje se podíl kmenových pracovníků a narůstá podíl pracovníků v atypických pracovních formách. Jednou z těchto forem jsou částečné pracovní úvazky.

Částečné pracovní úvazky, ale i jiné formy podobných aktivit jsou možným řešením a východiskem pro ženy české populace v tomto období.

Historické známky vývoje i tendence současnosti, které směřují k posílení postavení ženy ve společnosti je třeba brát v úvahu, respektovat je a v budoucnu s nimi počítat.

Podobné je to s tendencemi k harmonizaci chodu rodiny a harmonizaci pracovních a rodinných vztahů, které již zdaleka nejsou jen otázkou žen a jsou podporovány společností.

Resumé

Práce si klade za cíl zhodnotit postavení ženy v dnešní společnosti, posoudit její postavení na trhu práce a navrhnout racionální možnosti řešení a vývoje tohoto vztahu.

První kapitola je věnována stručnému nástinu proměn v postavení ženy ve společnosti od středověku až po současnost.

Ženě současnosti a jejímu podílu na vztahu k rodině, dětem a domácnosti je věnována druhá kapitola.

Závěrečná část je zaměřena na profesní uplatnění české ženy na trhu práce.

Anotace a klíčová slova

Anotace

Práce je zaměřena na postavení ženy na českém trhu práce. Pojednává o proměnách ženy od středověku po současnost. Pozornost věnuje domácnosti a péči o rodinu. Hodnotí profesní uplatnění ženy na trhu práce.

Klíčová slova

Dítě, domácnost, muž, rodina, trh práce, žena.

Annotation and Key words

Annotation

The work is aimed at position of women on Czech labour market. Discuss about transformations of women from Middle Ages after present day. The attention take heed of household and family. Evaluate of profession assert woman on labour market.

Key words

Child, household, man, family, labour market, woman.

Literatura a prameny

1. Armstrong, M. Řízení lidských zdrojů. Praha: Grada Publishing, 2002.
2. Barša, P. Panství člověka a touha ženy. Praha: Portál, 2002.
3. Dobson, J. Zdravá rodina. Praha: 1994.
4. Formánková, L., Rytířová, K. a kol. ABC feminismu. Brno: Nesehnutí, 2004.
5. Fromm, E. Mít, nebo být ? Praha: Naše vojsko, 1992.
6. Frýdmanová, M. Trh práce a lidské zdroje. Praha: 1999.
7. Huberová, B. Psychický teror na pracovišti – Mobbing. Martin: Neografie, 1995.
8. Chřípková, M. Nové čtení světa. Brno: Nesehnutí, 1999.
9. Kirschner, J. Sto kroků ke štěstí. Praha: Motto, 1998.
10. Matoušek, O. a kol. Metody a řízení sociální práce. Praha: Portál, 2003.
11. Matějček, Z. Co nejvíce děti potřebují. Praha: Portál, 1995.
12. Matějček, Z. Dítě a rodina. Praha: SPN, 1992.
13. Matějček, Z. Rodiče a děti, 2 vydání. Praha: Avicenum, 1989.
14. Urbanová M. Ženská delikvence jako sociální jev. Sborník příspěvků z konference. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2004. ISBN 80-210-3609-5

Internet

15. www.czso.cz
16. www.regionalka.cz
17. www.noviny-mpsv.cz
18. www.genderonline.cz
19. www.rozvojovka.cz
20. www.kasal.cz
21. www.rovnesance.cz